

Библіографічні посилання

1. Дюби Ж. История ментальностей, историческая антропология [Текст] / Ж. Дюби // Зарубежные исследования в обзорах и рефератах. М.: Рос. гос. гум. ун-т, 1996. – С. 18–21.
2. Дюби Ж. Развитие исторических исследований во Франции после 1950-го года [Текст] / Ж. Дюби // Одиссей. Человек в истории: научное издание. – М.: Наука, 1991. – С. 48–59.
3. Дюркгейм Э. О некоторых первобытных формах классификации. К исследованию коллективных представлений [Текст] / Э. Дюркгейм. М. Мосс // Общества. Обмен. Личность. Труды по социальной антропологии. – М.: Восточная литература, 1996. – 369 с.
4. Леманн А. Иллюстрированная история суеверий и волшебства. От древности до наших дней [Текст] / А. Леманн – М., 1900. – К.: Украина, 1991. – 400 с.
5. Le Goff J. Mentalities. A new field for historians [Электронный ресурс] / J. Le Goff // Social Science Information. – 2006. – Vol. 2. – P. 81–97. – Режим доступа: <http://books.google.com.ua>.
6. Kohler W. The Mentality of Apes [Text] / W. Kohler. – New York: Harcourt, Brace, 1925. – 342 p.
7. Kroeber A. The Super-organic / A. Kroeber // American Anthropologist. – V. XIX, 1917 – P. 186–193.
8. Stupuy H. Turgot fut-il un homme d'état? [Электронный ресурс] / H. Stupuy // La philosophie positive. – 1877. – nov-déc. – P. 453. – Режим доступа: <http://books.google.com.ua>.
9. Furness W. H. Observations on the Mentality of Chimpanzees and Orang-Utans [Text] / W. H. Furness // Proceedings of the American Philosophical Society. – LV., 1916. – P. 281–290.

Надійшла до редколегії 24.01.11

УДК 1:572

М. В. Бейлін

Харківська державна академія фізичної культури

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ І ТЕХНОЕТИКА

Аналізується вплив техніко-технологічних нововведень на природне і соціальне буття людини. Показані роль і особливості техноетики в різних культурах та обґрунтовується її значення для існування людства в умовах розвитку атомної енергетики та ядерної зброї.

Ключові слова: техноетика, техніко-технологічні нововведення, військові ядерні технології, зміни в соціальному бутті.

Аналізується вплив техніко-технологічних нововведень на природне і соціальне буття людини. Показані роль і особливості техноетики в різних культурах та обґрунтовується її значення для існування людства в умовах розвитку атомної енергетики та ядерного озброєння.

Ключевые слова: техноэтика, технико-технологические нововведения, военные ядерные технологии, изменения в социальном бытии.

Technical and technological improvements impact on natural and social human objective reality are analyzed in the article. Technoethics role and features in different cultures are shown; its importance for human existence in atomic energetic and nuclear weapon environment is substantiated.

Keywords: technoethics, technical and technological improvements, military nuclear technologies, social objective reality changes.

Сучасний світ безперервно змінюється, причому в теперішній час зміни набувають переважно технічного, технологічного та інформаційного характеру. Це дозволяє постулювати тезу про нову парадигму людського існування в техногенному інформаційному середовищі. Реалії науково-технічного прогресу роблять нагальною необхідність осмислення і подолання цілої низки кризових явищ і створюють потребу в новій галузі етики – техноетики, яка покликана сприяти оцінці і вирішенню нових ситуацій та наслідків використання технічних нововведень. Вплив техніко-технологічних нововведень охоплює як природне, так і соціальне середовище існування людини. Філософське осмислення феномену високих технологій дозволяє установлювати зв'язок природного світу і світу людини на принципово новому рівні. На нашу думку, особливо важливим є формування етичних уявлень, які регулюють відношення людини до створення і застосування нових технічних пристроїв і впровадження нових технологій. В сучасних соціально-філософських дослідженнях вже не раз висловлювалась думка про необхідність усвідомлення відповідальності за природу і існування людства та змін у ставленні до навколишнього світу. Свого часу ці ідеї розроблялись в дослідженнях «Римського клубу», розробках екологічної етики, які проголошували відмову від ідеалу панування людини над природою. Висувався альтернативний ідеал, згідно якому людина не повинна відноситись з почуттям зверхності до рослинного і тваринного світу і вбачати в них лише засіб власного життєзабезпечення. Тут слід згадати, крім ідеї А. Швейцера про благоговіння перед життям, роботи Б. Каллікотта, О. Леопольда, Л. Уайта, Р. Утфільда. На відміну від традиційних пріоритетів, яким властиве споглядальне ставлення до природи як до сукупності фонових факторів, в техногенних культурах має місце ставлення до навколишнього середовища як до об'єкту штучних перетворень.

Нині стратегія ненасильства над навколишнім середовищем – це не блага мрія, а парадигма виживання людства, яка стосується всієї системи цінностей сучасної цивілізації. Вона означає переосмислення ідеалу сили і влади, панування над об'єктами, обстави-

нами, природою і соціальним середовищем і потребує критичного аналізу всієї новоевропейської культурної традиції. Доки ідеали панування над природними і соціальними об'єктами, ідеали влади, дух мужності і сили, що базуються на силовому перетворенні ситуацій природного і соціального світу, залишаються базовими цінностями сучасної цивілізації, проблеми техноетики будуть актуальними. Передумови нових стратегій життєдіяльності виникають не лише в сфері соціальних, політичних і духовних відносин між різними соціальними групами, країнами і народами глобалізованого людського світу. Не менш важливо, що ці передумови виявляються і в сфері самого науково-технічного прогресу, який є серцевиною існування і розвитку техногенної цивілізації. Ці передумови можна зафіксувати в якості другої «точки росту» і укорінення системи нових світоглядних образів і етичних регулятивів у масовій свідомості.

Сучасна наука і техніка, зберігаючи загальну установку на перетворення об'єктивного світу, втягують в орбіту людських дій принципово нові типи об'єктів, які змінюють тип раціональності і характер діяльності, що реалізується у виробничих і соціальних технологіях. Мова йде про складні системи, які здатні саморозвиватися і в яких головне місце посідає людина в якості особливого компоненту. Зразками таких систем є: біосфера як глобальна екосистема, біогеоценози, об'єкти сучасних біотехнологій, соціальні об'єкти, системи сучасного технологічного проектування. Сучасний тип науково-технологічного розвитку узгоджується не лише з традиційною системою цінностей новоевропейської культури, але і з світоглядними ідеями східних культур, які завжди виходили з того, що світ природи, в якому живе людина – це живий організм, а не знеособлене органічне поле. І дійсно, після розвитку сучасних уявлень про біосферу як про глобальну екосистему з'ясувалось, що безпосередньо оточуюче нас середовище дійсно являє собою цілісний організм. Об'єкти, які являють собою людиновимірні системи, вимагають особливих стратегій діяльності. Цим системам властиві синергетичні ефекти, і в них суттєву роль відіграють несилові взаємодії, які базуються на кооперативних ефектах. У точках біфуркації незначний вплив або поштовх може радикально змінити стан системи, породити нові ймовірні траєкторії її розвитку. Установа на активні силові перетворення об'єктів при взаємодії з такими системами уже не є продуктивною. При простому збільшенні зовнішнього силового тиску система може не породжувати нового, а відтворювати один і той же набір структур. В несталому стані часто незначний вплив в точках біфуркації здатен в силу кооперативних ефектів викликати формування, створення нових структур та рівнів організації. Цей спосіб впливу нагадує стратегії ненасильства, розроблені в індійській та китайській культурних традиціях. В стратегіях діяльності зі складними людиновимірними системами виникає новий тип інтеграції істини і моралі, цілорациональної і цінніснаціональної дії. Наукове пізнання і технологічна діяльність з такими системами передбачає врахування цілого спектру можливих траєкторій розвитку системи в точках біфуркації. Реаль-

ний вплив на подібні системи з метою пізнання або технологічної зміни завжди пов'язано з проблемою вибору одного сценарію розвитку з багатьох можливих. Орієнтирами такого вибору служать не лише знання і технологічні можливості, але й моральні принципи, які накладають заборону на небезпечні для людини експерименти з системою і її перетвореннями. Сьогодні все частіше комплексні дослідницькі програми і технологічні проекти проходять не лише науково-технологічну експертизу, але і соціальну, яка передбачає оцінку, у тому числі, і з етичної точки зору. Ця практика відповідає новим ідеалам раціональної дії, які відомініюють попередню уяву про зв'язок наукової істини і моралі та вітність у техноетиці.

В західній культурній традиції довгий час домінував ідеал істинного знання як самоцінності, яка не потребує додаткових етичних обґрунтувань. Більше того, раціональне обґрунтування вважалось основою етики. В східній культурній традиції істина не відокремлюється від моралі, а моральне вдосконалення є умовою і основою для досягнення істини. Новий тип реальності, який утверджується нині в науці і технологічній діяльності зі складними людиновимірними системами, що постійно розвиваються, перекликається з давносхідними уявленнями про зв'язок істини і моралі. Перехід до сталого розвитку з використанням техноетичної складової повинен враховувати всю існуючу поліфонію культур на тлі глобалізаційних процесів. Техноетика повинна враховувати етичне багатоманіття в культурах, зважаючи на культурну ідентичність. Тип наукової раціональності сьогодні змінюється, але сама раціональність, як і колись необхідна, у тому числі і для розуміння діалогу між різними культурами, який неможливий без рефлексивного ставлення до базових цінностей. Раціональне розуміння робить можливою позицію рівноправності всіх «систем відліку» базових цінностей і відкритості різних культурних світів для діалогу. Новий цикл цивілізаційного розвитку, який базується на високих технологіях, повинен скорелювати вектор напрямленості «назовні», характерний для перетворюючої техногенної діяльності, з вектором традиційних культур, направленим «всередину», тобто на самообмеження та самовиховання.

Екзистенціальна аналітика буття людини в атомний вік пов'язана з парадоксальною думкою про те, що потенційна небезпека від ядерних технологій, буде наростати по мірі того, як буде усуватись небезпека нової світової війни. Як зазначав М. Гайдеггер, навіть якщо воднева бомба і не вибухне і життя людей на землі збережеться, все рівно зловісна зміна світу неминуче насувається разом з атомним століттям» [1, с. 108], і насувається воно звідти, звідки його менше всього чекають. Ситуація такої тотальної небезпеки змушує людини приймати продумані і зважені рішення та відповідальні дії, «якщо все небезпечно, тоді нам завжди є що робити» [2, с. 389–390]; технологічна лінія проводиться під знаком ризику для людини, це ризик піддавати саму себе небезпеці певного всезагального жертвоприношення. Феномен атомної станції або феномен ядерного випробовування – це всього лише прагматичні знаки на цьому шляху. Атомна енергетика здатна викликати катас-

трофічні наслідки для існування соціального організму. Нині ще більше загострилось питання поставлене М. Гайдеггером: «... яким чином ми зможемо навчитись управляти цими неймовірними атомними енергіями так, щоб гарантувати люду, що ці величезні енергії раптово – навіть у випадку відсутності військових дій – в якому-небудь місці не вирвуться і не знищать все» [1, с. 107]. Сьогодні у людства таких гарантій немає, і це показав Чорнобиль.

Питання про вплив ядерних технологій на соціальний простір життя – це практично не вирішене питання, оскільки неможливо встановити суб'єкт і об'єкт цього впливу. Якщо мати на увазі соціальний профіль стратегічних озброєнь або атомної промисловості, то потрібно перш за все констатувати, що одні з цих феноменів мають більше, а інші – менше фундаментальне значення для соціального існування людини. Зміни пов'язані з появою в енергетичній інфраструктурі сучасного суспільства, «наскільки б великі вони не були, лише замінюють існуючі енергетичні джерела і способи її передачі, але не зроблять перевороту у енергозабезпеченні суспільства, не змінять принципово роль енергії в ньому» [3, с. 336]. Що стосується військових ядерних технологій, то їх розвиток може потягти за собою непередбачувані зміни у соціальному бутті.

Техноетика повинна враховувати постійні зміни у світі техніки і вирішувати практичні проблеми, які стоять перед сучасним людством. Перманентний науково-технічний прогрес відображається в еволюціонуючій техноетиці. Так, сьогодні проблеми техноетики актуалізуються у зв'язку з необхідністю забезпечення безпеки ядерних технологій. Безпечними прийнято вважати різні природні, техногенні і соціальні процеси та явища, які загрожують тими чи іншими негативними наслідками. Ядерна безпека пов'язана з відповідними технологіями і об'єктами, які являють собою джерела підвищеної небезпеки. Поняття «безпека-небезпека» слід розглядати як іманентну характеристику власне людської системи мислення і діяльності. Процеси, що відбуваються у зовнішньому світі, і викликані ними явища, самі по собі взяті безвідносно до указаної системи, можуть бути небезпечними і не небезпечними. Так, землетруси і повені самі по собі не більше аніж природні процеси, генеза і механізм яких більш-менш успішно реконструюються думкою. Небезпечними виявляються не землетруси і повені, а ігнорування норм сейсмостійкості будівництва та будівництво на ризикових у смислі затоплюваності ділянках місцевості. Ще простіша справа у випадках, коли йдеться про технічні системи: системи є такими, якими їх створюють, і поза контекстом створення і споживання говорити про їх безпеку або небезпеку немає підстав. Іншими словами, більшу частину ризиків небезпеки створює сама людина. Поза названих контекстів і систем життя різні рівні природи можна описати в рамках причинно-наслідкових відносин, каузальної логіки і природничої науки, в яких немає місця таким оцінкам, як позитивне/негативне, безпечне/небезпечне. Ці оцінки виникають в рамках ціннісної і цілераціональної діяльності, а також телеологічної логіки, згідно яких негативне і небезпечне те, що заважає або може стати

на заваді досягненню поставлених цілей і реалізації цінностей. Існує два підходи в сфері забезпечення безпеки на основі поєднання самого процесу або явища і його оцінки. З одного боку, реактивна політика боротьби і захисту від уже породжених самою людиною об'єктивних і природних небезпек, з другого – активна політика профілактики і запобігання створення нових небезпек. Активна політика у цій сфері передбачає не боротьбу і захист, а розробку нових релевантних поточних ситуацій, методів і засобів мислення і діяльності. Якщо перший напрямок забезпечений засобами традиційної об'єктивно орієнтованої науки і техніки, то другий вимагає для свого розгортання діяльності орієнтованої науки, націленої не на забезпечення виробництва, а на забезпечення організаційно-управлінської, політичної і підприємницької діяльності з неодмінним врахуванням техноетики.

Знання про небезпеку – це знання, яке дозволяє як мінімум попередити повторення однотипних негативних явищ, а як максимум – попередити самі такі явища, навіть однократні. Відмова від звичної триади наука-техніка-виробництво і заміна її тетрадою проектування наука-реалізація проєктів-аналіз наслідків нині активно використовується в Японії. Це передбачає також перехід від звичної людської ідеології і техніки «будівництва на віки» і впровадження нових до ідеології і техніки інновації/утилізації, яка забезпечує культурне споживання віджилого і перебудову всеосяжних системного діяльності для асиміляції нового. Відповідно передбачається перехід від аналізу і забезпечення безпеки окремо взятих етапів життєвого циклу систем підвищеної небезпеки до зусиль щодо забезпечення безпеки протягом усього життєвого циклу цих систем.

Нині філософія технічної безпеки, теорія ризику потребують локалізації і визначення меж їхнього осмислення. На нашу думку, ризик слід розуміти як міру можливості реалізації уже відомих і усвідомлюваних об'єктивованих видів безпеки, причому підраховувати їх можна лише відносно до конкретного об'єкту або конкретної небезпеки. Досить складно підрахувати підприємницький ризик, ризик виникнення війни, ризик від впровадження нових технологій. Якщо екологічна ситуація у вузькому сенсі контролювана, але в цілому важкокерована, то ядерна зброя, навпаки, керована, але процес її розповсюдження по світу контролюється набагато гірше. В будь-який момент людство може стати заручниками групи політичних екстремістів або терористів-фанатиків, рівно як і стати жертвами можливих помилок в людино-машинних системах, які контролюють ядерну зброю в цивілізованих країнах. Слід звернути увагу на таку особливість сучасної цивілізації, як відставання рефлексії і гуманітарного мислення від науково-технічного прогресу. Зростання технічної могутності людини опереджає нашу здатність до рефлексії і осмислення власних засобів можливостей.

Сенс техноетики бачиться в готовності суспільної свідомості змінити установки і інтенції: направляти зусилля не лише і не стільки на форсування науково-технічного прогресу, скільки на рефлексію і осмислення нових реальностей сучасного світу. В

сучасній ситуації мова йде не лише про захист від потенційних ядерних терористів, але і від можливих помилок і збоїв в системах задіяння ядерної зброї, а в більшій мірі про рефлексію само визначення і визначення нових підходів людини до освоєння нових технологій.

Бібліографічні посилання

1. Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге: Избранные статьи позднего периода творчества / Мартин Хайдеггер. – М. : Высшая школа, 1991. – 190 с.
2. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет / М. Фуко. – М. : Касталь, 1996. – 448 с.
3. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл // Новая технократическая волна на Западе. – М. : Прогресс, 1986. – С. 330–342.

Надійшла до редколегії 04.01.11

УДК 304.9

О. А. Більовський

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»*

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ТА ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ СУБ'ЄКТУ ІСТОРИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ

Розглядається роль філософії та системи освіти в процесі становлення суб'єкту історичної творчості як ключової ланки сучасного історичного процесу. Аргументується, що формування відповідного типу людської особистості є важливою функцією сучасної системи освіти.

Ключові слова: історія, творчість, суб'єкт, філософія, освіта.

Рассматривается роль философии и системы образования в процессе становления субъекта исторического творчества как ключевого звена современного исторического процесса. Аргументируется, что формирование соответствующего типа человеческой личности является важной функцией современной системы образования.

Ключевые слова: история, творчество, субъект, философия, образование.

In article the role of philosophy and an education system in the process of formation of the subject of historical creativity as key link of modern historical process is considered. It is proved that formation of corresponding type of the human person is important function of a modern education system.

Keywords: history, creativity, subject, philosophy, education.